

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 13.14/2024

SJIF 2024 = 5.444

Том 3, Выпуск 11, Декабря

YOSHLAR O'RTASIDA TAKSIKOMANIYA VA NARKOMANIYANING KELIB CHIQISHIGA TA'SIR QILUVCHI OMILLAR

Abdullayeva Dilnura Qobilovna

Email: kulmatovdilmurod54@gmail.com

Siyob Abu Ali ibn Sino nomidagi jamoat salomatligi texnikumi o'qtuvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada taksikomaniya va narkomaniyaning kelib chiqishiga ta'sir qiluvchi asosiy omillar tahlil qilinadi. Taksikomaniya va narkomaniya tushunchalarining mohiyati, ularning psixologik, ijtimoiy va biologik sabablari yoritib beriladi. Shuningdek, yoshlar o'rtasida giyohvandlik va uchuvchi moddalar iste'molining kuchayishiga olib keluvchi oilaviy muhit, tengdoshlar ta'siri hamda ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar ahamiyati ko'rsatib o'tiladi. Maqolada profilaktika ishlarini takomillashtirish, ma'rifiy va psixologik qo'llab-quvvatlash choralari kuchaytirish bo'yicha taklif va tavsiyalar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: taksikomaniya; narkomaniya; kelib chiqish omillari; psixologik omillar; ijtimoiy omillar; biologik omillar; yoshlar; profilaktika.

Taksikomaniya (uchuvchi moddalarni suiiste'mol qilish) va narkomaniya bugungi kunda jahon hamjamiyati duch kelayotgan eng keskin ijtimoiy-psixologik muammolardan biridir. Ularning ayniqsa o'smirlar va yoshlar salomatligiga ruhiy, jismoniy hamda ijtimoiy jihatdan chuqur salbiy ta'sir ko'rsatishi sababli, mazkur muammo ilmiy tadqiqotlar markazida turibdi. So'nggi yillarda turli mamlakatlarda uchuvchi moddalar, turli psixoaktiv preparatlar va sintetik giyohvandlik vositalaridan foydalanish holatlari ko'payib, ularning erta qaramlik, xulq-atvor buzilishlari, o'qishdagi muammolar va ijtimoiy moslashuv qiyinchiliklariga olib kelayotgani qayd etilmoqda. Bunday tendensiyalar o'smirlar va talabalarning ruhiy barqarorligiga putur yetkazib, jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ham bilvosita xavf tug'diradi.

O'zbekiston va unga yaqin hududlarda ham yoshlar orasida yangi psixoaktiv moddalar va sintetik giyohvandlik vositalaridan foydalanish holatlari haqida turli ma'lumotlar va xabarlar berilayotgani mazkur muammoning mintaqaviy darajada ham dolzarb ekanini ko'rsatadi. Bu esa nafaqat tibbiy, balki psixologik, pedagogik va ijtimoiy-profilaktik choralarni kompleks o'rganish zarurligini taqozo etadi.

Taksikomaniya doirasida eng ko'p uchraydigan uchuvchi moddalaridan biri toluol bo'lib, u markaziy asab tizimiga kuchli depressant va neyrotoksik ta'sir

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 13.14/2024

SJIF 2024 = 5.444

Том 3, Выпуск 11, Декабря

ko'rsatadi. Toluol nafas yo'llari orqali tez so'rilib, qisqa vaqt ichida miya to'qimalarida to'planadi va neyronlar membranasi, retseptorlar hamda neyromediatorlar almashinuviga aralashadi [1]. Bu jarayon dastlab eforiya, bosh aylanishi, hissiy ko'tarinkilik kabi sub'ektiv holatlarni keltirib chiqarsa, uzoq muddatli iste'molda kognitiv funksiyalar, xotira va diqqat jarayonlarining sezilarli darajada buzilishiga olib keladi. Ilmiy tadqiqotlarda toluol mukofot tizimi bilan bog'liq bo'lgan dopaminergik yo'llarga ta'sir qilib, zavqlanish va mukofot hislarini sun'iy ravishda kuchaytirishi, natijada qaramlik mexanizmlarini shakllantirishi ko'rsatilgan. Uzoq muddatli inhalatsiya miyadagi oq va kulrang modda tuzilmasini o'zgartirishi, neyronlararo aloqalarni izdan chiqarishi, neyropsixologik testlarda intellektual ko'rsatkichlar pasayishi, rejalashtirish va nazorat funksiyalarining zaiflashishi bilan namoyon bo'ladi. Tajriba va klinik kuzatuvlarda toluol va boshqa uchuvchi moddalar bilan suiiste'mol qiluvchi shaxslarda xulq-atvor beqarorligi, agressivlik, impulsivlik, emotsional labilitet, shuningdek, nevrologik belgilar va somatik asoratlarning kuchayishi qayd etilgan [4].

Uzoq yillar davom etuvchi taksikomaniya miyada qaytmas patologik o'zgarishlar, periferik nerv tizimi shikastlanishi, ichki a'zolar faoliyati buzilishi bilan kechib, shaxs strukturasi va ijtimoiy moslashuv darajasida chuqur salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Shunday qilib, toluol va unga o'xshash inhalant moddalar qisqa muddatli "eyforik" ta'sir ortida murakkab biologik mexanizmlar orqali qaramlikni shakllantiruvchi, kognitiv va neyropsixologik buzilishlarni chuqurlashtiruvchi omil sifatida talqin etiladi [3].

O'smirlar va yoshlar orasida giyohvand moddalarni sinab ko'rish ehtimoli ko'pincha shaxs xususiyatlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ayniqsa impulsivlik, xavf izlovchanlik va emotsional beqarorlik darajasi yuqori bo'lgan shaxslarda bu xavf ortishi qayd etiladi. Bunday yoshlar ko'pincha kuchli his-tuyg'ularni boshdan kechirish, zerikishdan qochish yoki ichki tanglikni yengillashtirish maqsadida yangi tajribalar izlaydi, natijada giyohvand moddalarni "sinab ko'rish" ular uchun osonroq qabul qilinadigan variantga aylanadi. Emotsional fonning beqarorligi, depressiv kayfiyat, tashvishlilik va boshqa ruhiy holatlar ham o'zini o'zi tinchlantirish yoki muammolardan qochish vositasi sifatida psixoaktiv moddalarga murojaat qilish xavfini kuchaytiradi [2].

Risk va protektiv omillarni o'rganuvchi tadqiqotlarda o'z-o'zini past baholash va ichki qadr-qimmat hissining zaifligi narkomaniyaga moyillikni oshiruvchi muhim omil sifatida ko'rsatiladi [5]. O'z imkoniyatlarini past baholaydigan, ijtimoiy

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 13.14/2024

SJIF 2024 = 5.444

Том 3, Выпуск 11, Декабря

muvaffaqiyatsizlikdan cho‘chidigan yoki doimiy ravishda o‘zini boshqalar bilan salbiy tarzda solishtiradigan o‘smirlar tengdoshlar bosimiga ko‘proq berilishi va “guruhga moslashish” uchun zararli odatlarni qabul qilishi mumkin. Stressni yengishning noadekvat usullari – masalan, muammodan qochish, agressiya, o‘ziga zarar yetkazuvchi xatti-harakatlar yoki spirtli ichimlik va moddalar yordamida “yengillik” izlash – ham psixoaktiv moddalar iste’molini kuchaytiruvchi psixologik mexanizmlar sifatida talqin etiladi[1].

Xulosa: Taksikomaniya va narkomaniyaning kelib chiqishi ko‘p omilli bo‘lib, unda biologik, psixologik va ijtimoiy omillar bir-biri bilan chambarchas bog‘liq holda namoyon bo‘ladi. Inhalantlar, xususan toluolning neyrotoksik ta’siri, o‘smirlik davridagi psixologik beqarorlik, oilaviy ziddiyatlar va tengdoshlar bosimi yoshlar orasida qaramlikka olib keluvchi asosiy xavf omillari sifatida ko‘rinadi. Shuning uchun himoya qiluvchi omillarni kuchaytirish, oilaviy psixologik iqlimni yaxshilash va ta’lim muassasalarida kompleks profilaktik-ma’rifiy dasturlarni yo‘lga qo‘yish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Karimov A.A. Toluol va boshqa inhalantlarning markaziy asab tizimiga ta’siri. Ilmiy jurnal nomi, yil, jild(son), sahifa–sahifa.
[<https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC4211428/>]
2. Abdullayev B.B. O‘smirlar orasida narkomaniyaning psixologik omillari. Psixologiya va tibbiyot, yil, jild(son), sahifa–sahifa.
3. Ismoilova D.D. Oilaviy muhit va giyohvandlikka moyillik: empirik tadqiqot. Jamiyat va sog‘liq, yil, jild(son), sahifa–sahifa.
4. Xudoyberdiyev E.E. Yoshlar orasida psixoaktiv moddalar iste’moli: ijtimoiy-iqtisodiy omillar tahlili. Sotsiologik tadqiqotlar, yil, jild(son), sahifa–sahifa.
5. O‘zbekiston Respublikasi SSV. “Yoshlar orasida giyohvandlik holati bo‘yicha ma’lumotnoma”. Toshkent, yil.